

UDK 821.163.4.09(497.16)

Stručni rad

Marijana TERIĆ (Nikšić)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

marijana.teric@fcjk.me

STUDIJE O STARIJOJ CRNOGORSKOJ KNJIŽEVNOSTI
ALEKSANDRA RADOMANA

Kao rezultat izuzetno bogatih naučnoistraživačkih radova iz oblasti književne montenegrstike, u izdanju Matice crnogorske publikovana je knjiga mladoga stvaraoca Aleksandra Radomana pod nazivom *Studije o starijoj crnogorskoj književnosti*, u kojoj se autor pokazao kao izvrtni poznavalac ne samo istorije književnosti, već i savremene književnoteorijske discipline. Strukturirana od sedam cjelina, knjiga sadrži pažljivo odabranu građu koju je Radoman sistematizovao na kraju svake tematske jedinice, obezbjeđujući tako preglednost i cjelovit uvid u najznačajnija dešavanja na književnoistorijskoj pozornici. Dijahronijskim pregledom najbitnijih stvaralaca *starije crnogorske književnosti*, Radoman je omogućio veoma precizno i pojednostavljeno sagledavanje crnogorske srednjovjekovne književnosti.

Ključne riječi: *starija crnogorska književnost, usmenoknjiževno nasljeđe, dramsko stvaralaštvo, periodizacija, tipologija romana*

Iako je u crnogorskoj literaturi prisutan znatan broj književnih stvaralaca, jedan od rijetkih mladih intelektualaca koji bogatstvom svojih naučnoistraživačkih radova doprinosi valorizaciji montenegrstike je Aleksandar Radoman. Kao doktorand filologije na Sveučilištu *Josipa Jurja Strossmayera* u Osijeku te saradnik u nastavi i prodekan za nastavu Fakulteta za crnogorski jezik i književnost na Cetinju, Radoman je učesnik desetak naučnih skupova, autor četrdesetak naučnih i stručnih radova u zemlji i regionu, priređivač nekoliko knjiga i urednik četrdesetak izdanja objavljenih u Institutu za crnogorski jezik i jezikoslovlje *Vojislav P. Nikčević*, Institutu za crnogorski jezik i književnost i Fakultetu za crnogorski jezik i književnost. Pored navedenoga, Radoman je član redakcija časopisa *Lingua Montenegrina* i *Quest*, ali i član Matice crnogorske i Udruženja pozorišnih kritičara i teatrologa Crne Gore. U

tome smislu, predmet njegova naučnoga interesovanja je starija crnogorska književnost, naročito crnogorsko dramsko i prozno nasljeđe.

Kao rezultat ovako zavidnoga stvaralačkog angažmana, u izdanju Matice crnogorske publikovana je knjiga pod nazivom *Studije o starijoj crnogorskoj književnosti*, u kojoj se autor pokazao kao izvrzni poznavalac ne samo istorije književnosti, već i savremene književnoteorijske discipline. Strukturirana od sedam cjelina, knjiga sadrži pažljivo odabranu građu koju je Radoman sistematizovao na kraju svake tematske jedinice, obezbjeđujući tako preglednost i cjelovit uvid u najznačajnija dešavanja na književnoistorijskoj pozornici.

Uvodnom studijom *Pregled crnogorske usmene književnosti* Radoman podseća na prve tragove usmenoknjiževne kulture, kao i na njeno bogato nasljeđe na južnoslovenskim prostorima. Pišući o crnogorskoj usmenoj tradiciji, autor ukazuje na značaj usmenoga pjevanja, počev od bugarštica, kao naših najstarijih zapisanih epskih pjesama, preko deseteračke epike, pa sve do njihove prijelazne forme, osmeračkih pjesama, koje s prvim dijele tematiku i jezik, dok su drugima bliske po metrici. Izdvajanjem reprezentativnih pjesničkih tekstova, sakupljenih prvjenstveno od Vuka Karadžića ali i njegovih pjesnika-pjevača, Radoman osvjetljava najznačajnije elemente usmenoga nasljeđa. Posebnu pažnju poklanja determinisanju usmenih proznih formi kao što su: basna, bajka, legenda, novela, šaljive priče, ratničko-patrijahalne anegdote, ne zanemarujući ni sitnije tvorevine usmenoknjiževne tradicije poput zagonetki, poslovice i poslovičnih pitalica. Primijetivši nedovoljnu istraženost odnosa između pisane i usmene književnosti, Radoman zaključuje da o njihovome međusobnom uticaju najbolje svjedoče književna djela Petra II Petrovića-Njegoša i Stefana Mitrova Ljubiše.

Posebnu vrijednost Radomanove *Studije o starijoj crnogorskoj književnosti* predstavlja poglavlje koje se bavi pitanjima periodizacije crnogorskoga književnog nasljeđa srednjega vijeka (*Crnogorska srednjovjekovna književnost – Identifikacija, periodizacija, pregled*). Pažljivom analizom radova onih autora koji su se bavili tom problematikom, Radoman lucidno uočava njihove određene terminološke propuste i tako dolazi do zaključka da Stojovićevo određenje crnogorske književnosti (od XI do kraja XVIII vijeka), kao *pred-njegoševskog doba*, nema književnoteorijskoga uporišta niti istorioknjiževnoga opravdanja. Na sličan način razrješava terminološku nedoumicu oko različite upotrebe termina *stara književnost*, koji pojedini istoričari književnosti upotrebljavaju kao sinonim za *srednji vijek*. U cilju precizne klasifikacije, Radoman nudi jedinstven i potpuno inovativni model po kojemu epohu srednjovjekovne književnosti *izdvaja iz maglovite, nikad sasvim definisane cjeline tzv. stare književnosti*, dok *unutrašnju podjelu na dukljanski (X – kraj*

XII vijeka) i zetski period (kraj XII – kraj XV vijeka), već afirmisanu u literaturi, smatra odgovarajućom. Kad je u pitanju mogućnost klasifikacije crnogorskoga srednjovjekovnog književnoga nasljeđa prema žanrovskoj pripadnosti, ona bi se prema riječima autora mogla odnositi na: biblijsku, hagiografsku i apokrifnu, liturgijsku, teološku, dramsku te prijevodnu, narativnu književnost (srednjovjekovni roman). U širem smislu, srednjovjekovnu književnost čine još i pravni i crkvenopravni spisi, istoriografija te epigrafski spomenici. Takvom periodizacijom Radoman je omogućio veoma precizno i pojednostavljeno sagledavanje crnogorske srednjovjekovne književnosti, eliminišući pri tome određene konstatacije koje bi njeno istraživanje učinilo kompleksnim.

O tragovima dramskoga crnogorskog stvaralaštva i njenim najizraženijim formama, upoznajemo se u studiji *Pregled crnogorske dramske književnosti do 1918. godine*. Iako je o crnogorskoj književnoj istoriografiji, kako zapaža Radoman, *neobično malo prostora posvećeno problemima istorije drame i teatra*, najcjelovitiji rad o tome predstavlja studija Sretena Perovića „Pregled crnogorske dramske književnosti“ (*Stvaranje*, 1974). Prateći razvoj dramske djelatnosti od antičkih pozorišnih spomenika, određenih formi liturgijske drame i crkvenih prikazanja u srednjem vijeku, tragova renesansne kotorske drame, autor se posebno fokusira na XVII vijek, koji donosi veliki broj stvaralaca dramske književnosti. U tome pogledu, posebno izdvaja prvoga našeg teatrologa Krsta Ivanovića, potom najznačajnijega dramskog pisca sredine XVIII vijeka Ivana Antuna Nenadića ali i Antuna Kojovića, kao posljednjega autora dramske književnosti toga vremena. Kad je u pitanju romantičarski period, ključna dramska ostvarenja predstavljaju Njegoševe istorijske drame *Gorski vijenac* (1846) i *Lažni car Šćepan Mali* (1851). Pored toga, *Balkanska carica* i *Knjaz Arvanit* Nikole I Petrovića, takođe, zauzimaju svoje mjesto u istoriji crnogorskoga teatra. Radoman ukazuje i na pojedine autore druge polovine XIX i početka XX vijeka, među njima i one koji su stvarali na stranim jezicima, a koji upotpunjuju sliku crnogorske dramske književnosti.

Ukazujući na *Istorijski značaj 'Kraljevstva Slovena Popa Dukljanina'* kao crnogorske hronike koja predstavlja neiscrpu temu brojnih istraživača, Radoman je pažnju fokusirao na ispitivanje ključnih problema koje je to djelo izazvalo u nauci o književnosti. Minucioznom analizom brojnih naučnih radova nastalih o tome djelu, Radoman iznosi svoja viđenja dajući tako odgovore na pojedina pitanja, poput imenovanja *Dukljanske hronike*, njenoga datiranja te jezika na kome je ono pisano. Međutim, mimoilaženje u različitim kritičkim analizama toga spisa, nemogućnost jasne percepcije teksta, ukazuje na izuzetno veliku složenost u sagledavanju hronike i njenome žanrovskom determinisanju. Radoman prepoznaje neutemeljene tvrdnje određenih istraživača, koje utiču na konfuznost i otežavaju proces odgonetanja važnih segmenata

srednjovjekovnoga spisa. Nakon iscrpne analize, autor naglašava da *srednjo-vjekovna hronika 'Kraljevstvo Slovena Popa Dukljanina'* predstavlja *sublimaciju nacionalnih i državotvornih ideala crnogorskoga naroda, a svojom strukturom, značajem i opštim usmjerenjem svrstava se u svjetsku kulturnu baštinu*. I pored ogromne literature o tome djelu, Radoman svjesno ukazuje na nemogućnost prave kritičke valorizacije *Dukljanske hronike*.

Studijom *'Prikazanje muke Jezusove' Ivana Antuna Nenadića u crnogorskoj baroknoj književnosti* autor osvjetljava književni rad Nenadića, naglašavajući njegova bitna poetička načela koja ga svrstavaju u pisce poznoga baroka. Detaljnom analizom Nenadićeve najuspjelijeg djela *Prikazanje muke Jezusove*, Radoman ispituje žanrovsku pripadnost teksta, determinišući ga *modernom dramom akcije* odnosno djelom koje nosi *snažan pečat baroka*. Stilska obilježja toga perioda Radoman pronalazi u njegovim vizuelnim i akustičkim elementima, ali i u motivu jeke kao prepoznatljivom baroknom motivu koji potiče iz Ovidijevih *Metamorfoza*. Akcentujući postojanje dva funkcionalna modela jeke u *Prikazanju*, kao i njena semantičko-stilska i strukturna obilježja, autor zaključuje da je riječ o originalnoj pjesničkoj tvorevini, ali isto tako i o najzanimljivijoj književnoj pojavi bokokotorske barokne književnosti.

S obzirom na to da je XVIII vijek karakterističan po narativnim tekstovima organizovanim na principima pripovjedačke situacije u prvome licu, od kojih je naročito prisutna epistolarna forma romana, Aleksandar Radoman koncipira studiju pod nazivom *'Turska pisma' Stefana Sanovića u kontekstu poetike epistolarnoga romana*. U cilju jasnoga sagledavanja njegovih osnovnih poetičkih načela, autor se oslanja na tipologiju epistolarnoga romana koju je izvršio Žan Ruse. Vođen njome, najprije determiniše najjednostavniji oblik pomenute tipologije – *jednoglasnu svitu*, koju karakteriše jedan narator-adresant i najčešće jedan primalac (*Portugalska pisma*). Drugi, najrjeđi oblik romana u pismima je *duet*, koji podrazumijevaju *komunikaciju* između dvoje korespondenata (Bursoova *Pisma Babeti* i Balzakovi *Memoari dvije mlade nevjeste*). Treći, najsloženiji oblik čine višeglasne forme – *simfonijska djela* koncipirana od većega broja dopisnika, kome pripadaju *Turska pisma* Stefana Zanovaća. Značajnim osvrtom na tu vrstu epistolarnoga romana nastalog krajem XVIII vijeka, Radoman zatvara preposljednju cjelinu *Studije* apostrofirajući da je riječ o zanimljivoj polifonijskoj strukturi u kojoj su prisutni oblici *monodije*, *jednoglasne svite* i u nešto manjoj mjeri *dueta*.

Pišući o romanu *Despa* Nikole I Petrovića (*Književnoistorijski značaj i poetika romana 'Despa' Nikole I Petrovića*), Radoman je ukazao na nedovoljnu zainteresovanost književnih kritičara da se posvete izučavanju toga djela koje je ostalo nepoznato ne samo čitalačkoj publici, već i nauci o književnosti. Iz toga razloga, pribjegava analitičkome pristupu pomenute tekstualne

strukture u cilju osvjetljavanja njegovih najznačajnijih segmenata. Aleksandar Radoman konstatuje da je *riječ o tekstu koji u svim slojevima strukture odaje utisak nedovršenosti*, determinišući *Despu* romaneskom tvorevinom koja je nastala 1907. godine. Sagledavajući njene osnovne narativne elemente, pristupa djelu s književnoteorijskoga aspekta počev od kompozicione struktuiranosti djela, pripovjedačke situacije, organizacije prostora i vremena, kao i nijansiranja likova. Na tome literarnom putu pronalazi određene nedostatke koji ga navode na zaključak da je *Despa*, *nastala kao produkt poznoga romantizma, djelo skromnih estetskih dometa*, dok je na drugoj strani neosporan njen književnoistorijski značaj. Takvom analitičkom opservacijom djela i inovativnim pristupom tekstu, Radoman je napravio značajan korak u crnogorskoj književnosti, otvarajući mogućnost novim istraživačkim poduhvatima i većoj valorizaciji još uvijek nedovoljno proučavanoga djela.

Na kraju istraživačkog zadatka, autor u *Bibliografskoj napomeni* ističe da ova knjiga sadrži radove koji su, izuzev studije '*Prikazanje muke Jezusove*' Ivana Antuna Nenadića u *crnogorskoj baroknoj književnosti*, publikovani u proteklih četrnaest godina u crnogorskim časopisima *Matica*, *Vaspitanje i obrazovanje* i *Lingua Montenegrina*. Obuhvativši period od prvih tragova usmenoknjiževnoga nasljeđa, dramskoga stvaralaštva, prvoga crnogorskog epistolarnoga romana *Turska pisma* Stefana Zanočića, pa sve do XX vijeka kada iz štampe izlazi *Despa*, romanesko djelo posljednjega crnogorskog kralja i knjaza, Nikole I Petrovića, zaključujemo da je riječ o izuzetno kvalitetnome djelu koje predstavlja značajan doprinos crnogorskoj književnonaučnoj produkciji. Dijahronijskim pregledom najbitnijih stvaralaca *starije crnogorske književnosti*, Radoman je svojim preciznim zapažnjima i tvrdnjama obogatio književnoistorijska tumačenja različitih literarnih pojava. Originalnim naučnim pristupom, autor je ukazao na različitosti u percepciji narativnih tekstova i na veoma kreativan način upotpunio sliku crnogorskoga književnog stvaranja. Vrijednost knjige sastoji se i u raznovrsnosti i bogatstvu bibliografskih jedinica koje svjedoče o velikome naučnom naporu autora da što temeljnije sagleda književnu građu, da je vještinom svoga literarnog izraza sistematizuje, a osobenim jezičko-stilskim manirom integriše u veoma sadržajno narativno tkivo. Na osnovu svega navedenoga uvjereni smo da Radomanovo djelo *Studije o starijoj crnogorskoj književnosti* predstavlja dragocjeno i izuzetno korisno štivo kako studentima književnosti, naučnim izučavaocima književne montenegristike, ali i svima onima koji žele steći jasan uvid u crnogorsko književnoistorijsko nasljeđe i tokove njegova razvojnoga procesa kroz različite epohe.

Marijana TERIĆ

**ALEKSANDAR RADOMAN'S *STUDIES*
OF OLDER MONTENEGRIN LITERATURE**

The author of this paper reviews a recent edition of *Matica crnogorska* – a book by young author Aleksandar Radoman entitled *Studies of Older Montenegrin Literature*, in which Radoman proved to be a great connoisseur of the history of literature, but also of contemporary literary-theoretical disciplines. Structured in seven units, the book contains carefully selected materials Radoman systematized at the end of each thematic unit, ensuring both transparency and comprehensive understanding of the most important events in the literary-historical stage. Through a diachronic review of the most important authors of *older Montenegrin literature*, Radoman has enabled very precise and simplified overview of the Montenegrin medieval literature.

Key words: *older Montenegrin literature, oral literary heritage, dramatic work, periodization, typology of the novel*